

SO‘Z MA’NOSIDA GENDER XOSLIK MASALASI

Tashbekova Dilobar Xasanovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada so‘z ma’nosida gender xoslik masalasi va uning til hamda jamiyatga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqot til tizimidagi genderga oid hodisalar, jumladan, jinsga xos atamalar va ularning muloqot, shaxsiy identifikatsiya hamda ijtimoiy qarashlarga ta’sirini ko‘rib chiqadi. O‘zbek tilida gender neytral yondashuvga o‘tish zaruriyati, bu boradagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari muhokama qilinadi. Shuningdek, til va gender o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik jamiyatning rivojlanishi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Gender xoslik, til va jamiyat, so‘z ma’nosi, gender neytral til, lingvistika, gender stereotiplari, o‘zbek tili.

Til inson tafakkuri va jamiyatning ajralmas qismi bo‘lib, unda gender xoslik masalasi muhim o‘rin tutadi. So‘zlarning ma’nosi, ularning qo‘llanilishi va semantik maydonidagi o‘zgarishlar ko‘pincha jamiyatdagi gender munosabatlarini aks ettiradi. Ushbu maqolada so‘z ma’nosida gender xoslik qanday namoyon bo‘lishi, uning til tizimidagi o‘rni va jamiyatga ta’siri haqida fikr yuritamiz.

Tilning gender xosligi, avvalo, so‘zlarning jins bilan bog‘liq ravishda tasniflanishida namoyon bo‘ladi. Ko‘plab tillarda erkak va ayol jinsiga oid so‘zlar farqlanadi. Masalan, o‘zbek tilida "o‘g‘il" va "qiz" so‘zlari biologik jinsni bildirsa, "o‘g‘ilbola" va "qizbola" so‘zlari ijtimoiy tasavvurlar bilan bog‘liq. Shuningdek, "yetakchi", "olim", "rahbar" kabi so‘zlarning ko‘proq erkaklarga nisbatan ishlatilishi, "hamshira", "tarbiyachi", "o‘qituvchi" kabi so‘zlarning esa ayollar bilan bog‘lanishi gender stereotiplarga asoslangan.

Bundan tashqari, ayrim tillarda gender neytral so‘zlarning yo‘qligi yoki kamligi ham gender xoslikni kuchaytiradi. O‘zbek tilida, masalan, "inson", "odam", "shaxs" so‘zlari jinsga bog‘liq bo‘lmagan holda ishlatilsa ham, ko‘p hollarda ayollar haqida gap ketganda alohida "ayol kishi" yoki "xonim" so‘zlari ishlatiladi, bu esa til tizimidagi gender noaniqliklarni keltirib chiqaradi.

Gender xoslik nafaqat leksikada, balki iboralarda ham aks etadi. Masalan, "erkakchilik" atamasi jasorat, mardlik ma’nosida ishlatilsa, "ayollik" so‘zi odatda tashqi ko‘rinish va yumshoqlik bilan bog‘lanadi. Bu kabi ma’no yuklamalar jamiyatning erkak va ayollarga nisbatan shakllangan qarashlaridan kelib chiqadi.

So‘z ma’nosida gender xoslik masalasini o‘rganish lingvistika, sotsiologiya va gender tadqiqotlarining kesishgan nuqtasida tahlil qilinadi. Til jamiyatning madaniy qiyofasini aks ettirgani sababli, gender bilan bog‘liq o‘zgarishlar til tizimiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Hozirgi kunda ko‘plab tillarda gender neytral atamalarni joriy etish va gender tengligini targ‘ib qilishga intilish kuzatilmoqda. O‘zbek tilida ham bu borada muhokamalar mavjud bo‘lib, gender tenglikni ifodalash uchun yangi so‘zlar va iboralar qo‘llanilishi mumkinligi ta’kidlanmoqda. Gender neytral tilga o‘tish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishda avvalo mavjud til birliklarini tahlil qilish lozim. O‘zbek tilida gender neytral so‘zlar yetarlicha bo‘lsa ham, ularning qo‘llanilishida muayyan noaniqliklar mavjud. Masalan, "rahbar" so‘zi aslida jins bilan bog‘liq emas, biroq ko‘p hollarda erkaklar uchun ishlatiladi. Shu bois, gender neytral yondashuvga rioya qilish uchun bu kabi so‘zlarni jinsiy identifikatsiyasiz ishlatish tavsiya etiladi.

Bundan tashqari, ba'zi kasb nomlari gender jihatdan bir jinsga xos ko'rinish olgan. Masalan, "o'qituvchi" so'zi neytral bo'lsa ham, ko'p hollarda ayollarga nisbatan ishlatiladi, "muallim" esa erkaklarga nisbatan ko'proq qo'llaniladi. Bunday holatlarni bartaraf etish uchun kasb nomlarini faqat bir jinsga bog'lamaslik va barcha uchun ishlatish muhim.

Shuningdek, gender neytral iboralar yaratishda quyidagi tamoyillarga rioya qilish mumkin:

1. Jinsga oid ortiqcha belgilardan qochish – "xonim" yoki "janob" kabi so'zlarsiz muloqot qilish, agar shaxsni hurmat bilan atash zarur bo'lsa, "siz" yoki "hurmatli" kabi neytral shakllarni tanlash.

2. Muqobil variantlarni izlash – Agar tilimizda gender neytral so'zlar mavjud bo'lsa, ularni kengroq ishlatish. Masalan, "davlat xizmatchisi" atamasi o'rniga "mutaxassis", "ishchi" yoki "xodim" kabi gender neytral so'zlarni qo'llash.

3. Nutq va matnlarni qayta ko'rib chiqish – Matbuot, rasmiy hujjatlar, reklama va ommaviy axborot vositalarida gender jihatdan neytral tildan foydalanish.

4. Til me'yorlarini rivojlantirish – Jamiyatda gender neytral tilni targ'ib qilish uchun ilmiy va ta'limiy muassasalarda bu borada tadqiqotlar olib borish, yangi atamalarni taklif etish.

Gender neytral til jamiyatdagi gender tengligini rivojlantirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Til o'zgaruvchan hodisa bo'lib, u jamiyatning ehtiyojlariga moslashib boradi. Agar genderga oid noto'g'ri tasavvurlar til orqali mustahkamlanadigan bo'lsa, uni o'zgartirish ham til orqali amalga oshirilishi mumkin. Shu sababli, o'zbek tilida gender neytral so'z va iboralarni kengaytirish ham lingvistik, ham ijtimoiy ahamiyatga ega.

Xulosa

Til va gender o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, so'z ma'nosida gender xoslik masalasi jamiyatdagi gender rollari va stereotiplarini aks ettiradi. O'zbek tilida ham ba'zi so'zlar jins bilan bog'liq tarzda ishlatilishi mumkin, bu esa gender tengligi nuqtai nazaridan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Gender neytral tilga o'tish uchun muloqotda va rasmiy hujjatlarda ortiqcha jinsiy belgilardan qochish, gender neytral sinonimlardan foydalanish hamda ijtimoiy ongda til o'zgarishlarini qo'llab-quvvatlash kerak. Bu nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy taraqqiyot uchun ham muhim hisoblanadi.

Kelajakda o'zbek tilida gender neytral yondashuvni keng targ'ib qilish orqali tilni yanada inkluziv qilish mumkin. Buning uchun ta'lim, ommaviy axborot vositalari va rasmiy hujjatlar tilida gender xos tasavvurlarni minimallashtirish, ilmiy va lingvistik tadqiqotlarni kuchaytirish hamda gender jihatdan betaraf so'zlardan foydalanish lozim. Shu orqali til va jamiyat o'rtasidagi uyg'unlik mustahkamlanib, gender tengligiga erishish yo'lida muhim qadam qo'yiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Holmes, J. (2008). Gender and Language: An Introduction. Cambridge University Press.
2. Eckert, P., & McConnell-Ginet, S. (2013). Language and Gender. Cambridge University Press.
3. Trudgill, P. (2000). Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society. Penguin Books.
4. O'zbekiston Respublikasi davlat tili haqida qonun hujjatlari – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi rasmiy sayti.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati – O'zR Fanlar akademiyasi, Tilshunoslik instituti.